

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

Special Issue

Education, Environment, and Sustainable Development – Multidimensional Approaches and Scientific Research (15 October 2025)

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received: 01.08.2025

Kabul tarihi | Accepted: 10.10.2025

Yayın tarihi | Published: 15.10.2025

Şamil Mahmudov

<https://orcid.org/0009-0000-8063-6807>

Assistant Professor, Nakhchivan State University, Faculty of Education, Azerbaijan, shemilmahmudov@ndu.edu.az

Akif Əliyev

<https://orcid.org/0009-0008-8823-8000>

Assistant Professor, Nakhchivan State University, Faculty of Education, Azerbaijan, akifaliyev@ndu.edu.az

Mirnazim Seyidov

<https://orcid.org/0009-0008-8823-8000>

Assistant Professor, Nakhchivan State University, Faculty of Education, Azerbaijan, mirnazimseyidov@ndu.edu.az

Atıf Künyesi | Citation Info

Mahmudov, Ş., Əliyev, A. & Seyidov, M. (2025). Ali Təhsil Mühitində Tələbələrin İntellektual Yaradıcılığının Formalaşması Prosesinin Pedaqoji Əsasları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (Special Issue: Education, Environment, and Sustainable Development – Multidimensional Approaches and Scientific Research), 94-104.

Ali Təhsil Mühitində Tələbələrin İntellektual Yaradıcılığının Formalaşması Prosesinin Pedaqoji Əsasları

Xülasə

Bu tədqiqat ali təhsil məkanında tələbələrin intellektual yaradıcılığının formalaşma xüsusiyyətlərini və onun pedaqoji-psixoloji əsaslarını müəyyənləşdirməyə yönəlmişdir. Məqsəd tələbələrin intellektual və yaradıcı potensialının qarşılıqlı təsirini, onların peşəkar və fərdi inkişafındakı rolunu nəzəri və metodoloji baxımdan əsaslandırmaqdır. Araşdırmada subyektiv, resurs və ontoloji yanaşmalardan istifadə olunmuş, intellekt və yaradıcılığın ümumi və spesifik göstəriciləri müqayisəli-tarixi təhlil əsasında araşdırılmışdır. Nəticələr göstərmişdir ki, tələbə şəxsiyyətinin formalaşmasında motivasiya-dəyər, təşkilati-fəaliyyət, yaradıcı və refleksiv-qiymətləndirici komponentlərin integrasiyası mühüm rol oynayır. Müəllif ali təhsil mühitində müəllim və tələbə arasında dialoji yaradıcılıq münasibətlərinə əsaslanan sistemli model təklif edir. Bu model tələbələrdə özünüinkişaf, özünüaktuallaşdırma və intellektual yaradıcılıq mədəniyyətinin formalaşmasına şərait yaradır.

Açar sözlər: İntellektual Yaradıcılıq, İntellekt, Yaradıcılıq, Ali Təhsil, Pedaqoji Şərait

Copyright and License Statement

All publication and copyright of this article are held by the Journal of Academic History and Ideas / Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi. The article is made available by the journal as open access under the terms of the Creative Commons Attribution–NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>). Under this license, the article may be used, reproduced, and shared in any medium for non-commercial purposes, provided that proper scholarly attribution is given; however, the original content may not be altered, transformed, or used to create derivative works. The scientific, legal, and ethical responsibility for the content of the works published in the journal rests entirely with the author(s) of the article; the journal's editors and editorial board cannot be held responsible for this content. All requests concerning commercial reuse, translation, or republication of the article must be directed to the journal's editorial board at akademiktarihvedusunce@gmail.com.

Pedagogical Foundations of the Formation of Students' Intellectual Creativity in Higher Education Environment

Abstract

This study aims to identify the characteristics of the formation of students' intellectual creativity within the higher education environment and to determine its pedagogical and psychological foundations. The purpose is to theoretically and methodologically substantiate the interaction between students' intellectual and creative potential, as well as its role in their professional and personal development. The research employs subjective, resource-based, and ontological approaches, and examines the general and specific indicators of intellect and creativity through comparative-historical analysis. The results show that the integration of motivational-value, organizational-activity, creative, and reflexive-evaluative components plays a crucial role in shaping students' personalities. The author proposes a systematic model grounded in dialogical creative interaction between teacher and student within the university setting. This model fosters self-development, self-actualization, and the formation of an intellectual creativity culture among students.

Keywords: Intellectual creativity, intellect, creativity, higher education, pedagogical environment, dialogical collaboration, mental resources.

Giriş

Ekstensivdən intensivliyə keçid fonunda ali təhsilin inkişaf yolu bir sıra çətinliklərlə müşayiət olunur. Qısa müddətdə həll tələb edən istiqamətlər sırasında integrasiya ideyaları (Bauer, 1997), milli miqyasda humanistləşdirmə və bu prinsiplərin təhsil prosesinə tətbiqi kimi məsələlər mühüm tapşırıqlar qarşıya qoyur (Dobrushkin, 2005). Təhsildə humanitar ideya dedikdə, ilk növbədə təhsil mühitində çoxsubyektiv və fərdi yaradıcılıq təbiətinin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Bu baxımdan intellektual yaradıcılıq həm kollektivin, həm də fərdin elmi biliklərin inkişafı və populyarlaşdırılması üçün praktiki əhəmiyyət kəsb edir.

Universitetdə innovativ fəaliyyətlərə hazırlıq və bacarıqlar gələcəkdə effektiv peşəkar inkişaf üçün zəmin yaradır. Məhz təhsil fəaliyyəti prosesində insanın sonrakı intellektual inkişafı üçün şəxsi resurslarını genişləndirməsi və yaradıcı özünüreallaşdırması mümkün olur. Buna görə də ali təhsildə pedaqoqun prioritet vəzifələrindən biri psixoloji və pedaqoji kompleksləri formalaşdırmaqdır. Bu, tələbələrin intellektual yaradıcılığının inkişafı üçün mühüm dəyərə malik şəraitin yaranmasına xidmət edir.

Pedagogika və psixologiya elminin inkişaf tarixi, intellektual yaradıcılığı ətrafında çoxsaylı elmi müzakirələrin aparıldığını göstərir. Məsələn, T. Ribo ilk dəfə ontogenezdə rəşional tərəkür və yaradıcı tərəküyü müstəqil kateqoriyalar kimi fərqləndirmişdir (Ribo, 2013). İntellekt və yaradıcılıq anlayışlarını ayırmaq ideyasını davam etdirən J. Guilford zəkənin struktur modelini təklif etmiş, burada üç əsas blok — əməliyyatlar, nəticələr və məzmun — müəyyən edilmişdir. O, əməliyyatlar blokunda konvergent və divergent istehsal arasında fərqlər qoyur (Gilford, 1965). Psixoloqlar V. M. Rusalov və S. I. Dudin intellektual fəaliyyətin təşkili ilə temperament

xüsusiyyətləri arasında ciddi əlaqə olmadığını iddia etmişlər (Rusalov & Dudin, 1995). Əks baxışı isə O. K. Tikhomirov irəli sürmüş, təfəkkürün semantik nəzəriyyəsində yaradıcı problemin həllini fərdi təcrübənin, qeyri-şifahi mənalardan və məqsədlərin aktuallaşdırılması ilə əlaqələndirmişdir (Tikhomirov, 1969). D. B. Bohoyavlenskaya isə “idrak fəaliyyətini” yaradıcılığın mexanizmi kimi izah etmişdir (Bohoyavlenskaya, 1983). Ya. A. Ponomaryov tərəfindən işlənmiş qeyri-trivial konsepsiya intuitiv və məntiqi düşüncənin vəhdətində zəka və yaradıcılıq arasındakı qarşılıqlı əlaqəni təhlil etməyə imkan vermişdir (Ponomaryov, 1976). Tədqiqatçılar arasında ümumi fikir var ki, zəka və yaradıcılıq fərdi məhsuldarlıqla əlaqədardır. Zəka, psixikanın keyfiyyəti kimi, təcrübə əsasında öyrənmə, yadda saxlama, biliklərin sistemləşdirilməsi və onların praktik tətbiqi qabiliyyəti ilə xarakterizə olunur (Raven, 1999; Roe, 1952; Schneider & Delaney, 1972). Yaradıcılıq isə yeni ideyaların axtarışı, problemlərin yaradıcı həlli və orijinal nəticələrə nail olmaq bacarığında özünü göstərir (Gilford, 1965; Torrance, 1962; Ilyin, 2009). Beləliklə, intellektual yaradıcılıq fərdin özünəməxsus problemlərin həlli üçün istifadə etdiyi, intellektual və yaradıcı istedadın vəhdətini təşkil edən bir proses kimi çıxış edir. Bu araşdırmada motivasiya–dəyər, təşkilati–fəaliyyət, fənnin yaradıcı və refleksiv–qiymətləndirici sferalarının formalaşmasında intellektual yaradıcılığın rolu öyrənilmiş, pedaqoji vasitə və çevik yanaşma sistemindən istifadə edilmişdir. Universitet təhsil məkanında tələbələrin yaş xüsusiyyətləri onların fərdi imkanlarını optimallaşdırmağa şərait yaradır və bu proses şəxsi transformasiyanın əsas mərhələsini təşkil edir. Tədqiqatın məqsədi tələbələrin ali təhsil məkanında intellektual yaradıcılıqlarının formalaşma üsullarını, mahiyyətini, tərkib hissələrini və funksiyalarını nəzəri cəhətdən əsaslandırmaqla müəyyənləşdirməkdir. Tədqiqat müqayisəli-tarixi və nəzəri təhlil əsasında aparılmışdır.

Metodoloji baxımdan subyektiv, bacarıqlı və ontoloji yanaşmaların sintezi tətbiq olunmuşdur. Subyektiv yanaşma prinsipinə görə, fərdin özünəməxsus təcrübəsinə yönəlmiş fəaliyyət şəraiti formalaşdırılır (Abul’khanova, 2011). Bu, “daxili güc” vasitəsilə intellektual və yaradıcı fəaliyyətin stimullaşdırılmasına şərait yaradır. Bu prinsip tələbənin intellektual yaradıcılıq problemlərini həll edərkən əldə etdiyi fərdi təcrübənin yeni situasiyalarda da müsbət nəticələrə gətirib çıxarmasına kömək edir (Brushlinskiy, 1996; Rubinshteyn, 1998). Resurs yanaşması kontekstində isə subyektin daxili aləminin sabit xarakteristikası kimi zehni resursun müəyyən bir sahəsinə təsir göstərilir. Fərdin intellektual və yaradıcı fəaliyyəti aktivləşərək situasiyanı daha yaxşı dərk etməyə, təcrübə toplamağa və uğur qazanmağa imkan verir (Druzhinin, 1999a; Khazova, 2013). Ontoloji yanaşma intellektual yaradıcılığın inkişafında təhsilin sadəcə öyrədici funksiyasını

aşaraq, özünü təmin edən bir varlıq səviyyəsinə keçməyə imkan verir. M. A. Kholodnaya bu yanaşmanın prinsipini subyektin zehni təcrübəsi ilə əlaqələndirir, onu koqnitiv, metakoqnitiv və konseptual səviyyələrdə intellektual və yaradıcı potensialın əsas mənbəyi kimi təsvir edir (Kholodnaya, 2002).

Nəzəri əsaslar

İntellekt və yaradıcılıq probleminə müxtəlif elmi yanaşmalar mövcuddur. D. B. Bohoyavlenskaya (1983) qeyd edir ki, ayrıca “yaradıcılıq qabiliyyəti” deyilən bir xüsusiyyət yoxdur; fərdin motivasiya sahəsinə təsir edən əsas amil zəka və onun yaradıcılıqla birləşməsidir. Oxşar mövqeni A. Maslou da müdafiə edir, yaradıcı fəaliyyəti motivasiya və şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin təzahürü kimi izah edir (Maslou, 2003). J. Guilford, H. Gruber, E. P. Torrance, V. N. Druzhinin, Ya. A. Ponomaryov və E. P. Ilyin yaradıcılıq və intellekti bir-birindən asılı olmayan, müstəqil amillər kimi nəzərdən keçirmişlər (Ilyin, 2009; Druzhinin, 1999b; Ponomaryov, 1976; Guilford, 1965; Gruber, 1982; Torrance, 1962). G. Yu. Aizenk (1995) öz tədqiqatlarında göstərir ki, yaradıcılıq və zəka arasında kəskin sərhəd mövcud deyil. Onun fikrincə, zehni qabiliyyətlərin səviyyəsi artdıqca, yaradıcı təzahür səviyyəsi də yüksəlir və bu, qarşılıqlı təsir modelini formalaşdırır. M. A. Kholodnaya (2002) isə fərqli nəticəyə gəlmiş və zəkaya müxtəlif qabiliyyətlərdən ibarət bir resurs kimi yanaşmışdır, onun tərkibinə yaradıcılıq potensialı da daxildir.

İntellekt və yaradıcılıq arasında əlaqə sahəsində aparılmış empirik tədqiqatlar da müxtəlif nəticələr təqdim edir. E. P. Torrance (1962) “intellektual hədd nəzəriyyəsi” konsepsiyasını irəli sürərək belə qənaətə gəlmişdir ki, 115–120 IQ səviyyəsindəki intellekt və yaradıcılıq arasında müsbət korrelyasiya müşahidə olunur. Lakin bu həddən yuxarı səviyyələrdə iki göstərici arasında əlaqə zəifləyir və ya tamamilə müstəqillik yaranır. Başqa sözlə, zəka səviyyəsi aşağı olan yaradıcı insanlar azdır, lakin yüksək intellektə malik, az yaradıcı şəxslər mövcuddur (Ilyin, 2009). M. A. Wollach və N. A. Kogan (1965) apardıqları tədqiqatda sərbəst, rəqabətsiz bir mühit yaradaraq subyektlərin davranışlarını müşahidə etmişlər. Onların nəticələrinə görə, yaradıcılıq və zəka göstəriciləri arasında əlaqə statistik baxımdan əhəmiyyətsiz olmuşdur ($r = 0,09$). E. V. Volkova (2011) isə yaradıcılıq anlayışını verbal və qeyri-verbal tiplərə ayıraraq müəyyən etmişdir ki, ümumi zəka qeyri-verbal yaradıcılıqla zəif əlaqəyə ($r = 0,16$), verbal yaradıcılıqla isə bir qədər güclü korrelyasiyaya ($r = 0,20$) malikdir. Beləliklə, intellekt və yaradıcılıq arasındakı münasibət barədə tədqiqatçılar arasında müxtəlif və bəzən ziddiyyətli fikirlər mövcuddur. Bununla belə, metodoloji

yanaşmalar, ölçülən komponentlər, meyarlar və tətbiq olunan sınaq prosedurlarını kompleks şəkildə nəzərə almaqla bu əlaqənin təbiətini daha dərinlən anlamaq mümkündür.

Elmi nəticələr və müzakirə

İntellektual yaradıcılığın tədqiqində əsas götürdüyümüz müddəə ondan ibarətdir ki, zəka psixikanın keyfiyyəti kimi yaradıcı fəaliyyət üçün zəruri şərt rolunu oynayır. Empirik tədqiqatlar göstərir ki, intellektual qabiliyyətlərin qeyri-kafi səviyyəsi şəxsiyyətin yaradıcı fəaliyyətini məhdudlaşdırır (Rusalov & Dudin, 1995; Tikhomirov, 1969). Bununla belə, yüksək IQ göstəricilərinə malik fərdlər arasında həm yüksək yaradıcı nəticələrə nail olanlar, həm də yaradıcı təzahürdən məhrum olanlar mövcuddur (Torrance, 1962; Ilyin, 2009). Bu faktlar göstərir ki, ali təhsil müəssisələrinə qəbul zamanı yalnız intellekt səviyyəsini əsas meyar kimi götürmək təhsilin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərə bilər. Belə yanaşma yaradıcı potensiala malik abituriyentlərin yüksək intellektli, lakin yaradıcı baxımdan məhdud olan şəxslərlə eyni qiymətləndirməyə məruz qalmasına səbəb olur. Bu isə tədqiqatçıların (Torrance, 1962; Druzhinin, 1999b; Volkova, 2011) vurğuladığı kimi, təhsil sisteminin səmərəliliyini azalda bilər. İntellektual yaradıcılıq şəxsiyyətin ayrılmaz keyfiyyəti hesab olunur. Onun əsas komponentləri intellektual və yaradıcı özünüinkişafı ilə yanaşı, özünütərbiyə mexanizmləridir (Rubinshteyn, 1998; Brushlinskiy, 1996). Problemlərin həllinə rəşional yanaşma fərdin bilik və bacarıqlarını praktiki mühitdə tətbiq etmə, pedaqoji fəaliyyət zamanı yaranan ziddiyyətləri yaradıcı üsulla aradan qaldırma və şəxsi resursların davamlı inkişafına yönəlməyi nəzərdə tutur (Kholodnaya, 2002). İntellektual yaradıcılığın inkişaf prosesi çoxkomponentli xarakter daşıyır. Bu tədqiqatda biz onun üç əsas tərkib hissəsini müəyyən etmişik: motivasiya-dəyər, təşkilati-fəaliyyət və yaradıcılıq komponentləri. Hər bir komponent öz daxilində xüsusi göstəricilərlə xarakterizə olunur və onların qarşılıqlı əlaqəsi intellektual yaradıcılığın səmərəli formalaşmasını təmin edir.

Cədvəl. İntellektual yaradıcılığın tərkib hissələrinin mahiyyəti

Sıra №	Komponent adı	Göstəricinin məzmunu
1	Motivasiya – dəyəri	- intellektual və yaradıcı fəaliyyətə dəyər kimi münasibət; - onun öz inkişafı, eləcə də cəmiyyətin inkişafı üçün əhəmiyyətini dərk etmək və yaşamaq;

		- təkmilləşdirməyə və özünü təkmilləşdirməyə diqqət yetirin - intellektual və yaradıcı qabiliyyətlər; - yeni bilik və təcrübənin əldə edilməsi və çevrilməsi üçün informasiya açıqlığı; - intellektual və yaradıcı inkişafın həyata keçirilməsinə həssaslıq
2	təşkilati – fəaliyyətə əsaslanan	- intellektual və yaradıcı bacarıqların mənimsənilməsi prosesini idarə etmək; - mürəkkəblik səviyyəsinin sonrakı artması ilə intellektual problemlərin həllində bilik və təcrübənin olması; - tələbələrin intellektual və yaradıcı özünütənzimləməsi
3	yaradıcı	- praktik fəaliyyət formalarının transformasiyası və dəyişməsi kimi innovativ fəaliyyətə münasibətin olması; - intellektual işdə yaradıcı fəaliyyət; - elmi düşüncənin formalaşdırılması; - müstəqil yaradıcı mövqe; - təhsil və peşə fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin yeni yollarının axtarışının xüsusiyyətləri haqqında anlayış, bilik və bacarıqların olması; - yaradıcı özünü təkmilləşdirmə; - yeni bir iş yaratmaq ehtiyacı
4	refleksiv qiymətləndirici	- özünün təhsil və peşə fəaliyyətinin təhlili; - yerinə yetirilən işə görə məsuliyyət nümayiş etdirmək; - təhsil və peşə fəaliyyətində problemləri müstəqil həll etmək bacarığı

İntellektual yaradıcılığın formalaşması

İntellektual yaradıcılığın formalaşması universitetin tədris prosesində yalnız o halda mümkündür ki, tələbələrin psixoloji və pedaqoji inkişafı üçün məqsədyönlü şərait yaradılsın. Bu istiqamətdə aparılan elmi tədqiqatlar göstərir ki, yaradıcı şəxsiyyət mürəkkəb, çoxmərhləli,

çoşşaxəli və sosial–məənəvi xüsusiyyətlərə malik bir hadisədir (Davydov, 1996; Zinchenko, 2003). Ali təhsil müəssisəsində tələbənin məənəviyyatını, özünüinləşaf və özünüdərk bacarıqlarını inləşaf etdirməyə təşviq edən mühitin yaradılması mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu mühitin formalaşması, tələbələrə yalnız bilik qazanması ilə deyil, həm də dəyərlər sisteminin formalaşması ilə bağlıdır (Kagan, 1974; Ovchinnikov, 1999; Shumilin, 1989). Belə şərait emosional və iradi keyfiyyətlərin təzahürünə, şəxsiyyətin bütöv inləşafına şərait yaradır. Tədris prosesinin ilk mərhələlərindən etibarən tələbənin emosional vəziyyətinin müşahidə edilməsi, stres vəziyyətlərində davranış strategiyalarının formalaşdırılması, iradə və dözümlülüyn inləşaf etdirilməsi vacibdir. Eyni zamanda, empatiya qabiliyyətinin dəstəklənməsi, məənəvi və emosional sabitliyin tədris fəaliyyətinə inteqrasiya edilməsi təhsil prosesinin ayrılmaz hissəsi olmalıdır.

Psixoloji–pedaqoji şəraitin formalaşdırılması zamanı müəllim tələbənin daxili potensialını – xüsusilə də onun intellektual və yaradıcı resurslarını – inləşaf etdirmək üçün emosional–iradi meyarları nəzərə almalıdır. Araşdırmalar göstərir ki, bu istiqamətin inləşaf etməməsi tələbələrə təhsil fəaliyyətində təşəbbüskarlığın, əzmkarlığın və intellektual müstəqilliyin azalmasına gətirib çıxarır (Maklakov, 2018; Markov & Sinyagin, 2000; Slastenin, Isaev, & Shiyanov, 2013). Beləliklə, universitetdə yaradıcı təfəkkürün təşviqi üçün psixoloji, pedaqoji və sosial mühitin harmonik şəkildə birləşdirilməsi vacibdir. Bu, tələbələrə intellektual yaradıcılıq potensialını reallaşdırmağa, həm fərdi, həm də peşəkar inləşafda yeni səviyyəyə çatmağa şərait yaradır.

Nəticə

Tələbənin emosional-iradi sferasının və məənəvi-dəyər özəyinin formalaşması, təhsil fəaliyyətinin növ və formalarından asılı olmayaraq, müəllim və tələbənin birgə fəaliyyətinin hərtərəfli inləşafını nəzərdə tutur. Yaradıcı problemin həlli prosesində müəllim qarşıya qoyulan tapşırıq üzərində fərdi iş tempini müəyyənləşdirməlidir. Bu, fərdi xüsusiyyətlərdən və intellektual yaradıcılığın müxtəlif səviyyələrindən asılıdır. Müəllim və tələbə arasında dialoq forması tələbənin özünüidarəetmə, özünükorreksiya və özünütəşkil qabiliyyətini inləşaf etdirməyə imkan verir. Tələbənin özünüdərkini bu cür aktivləşdirilməsi intellektual yaradıcılığın formalaşması prosesinin funksiyalarının seçimini müəyyənləşdirir: diaqnostik, kommunikativ və proqnostik. Diaqnostik funksiya tədqiqatın başlanğıc mərhələsindən etibarən tələbənin davranış, reaksiya, emosiyalar, qərarlar və nəticələrinin mütəmadi müşahidəsini nəzərdə tutur. Bu funksiya nəticəsində səmərəsizliyin səbəbləri vaxtında aşkarlanır və tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi mümkün olur. Kommunikativ funksiya müəllim və tələbənin birgə fəaliyyəti, şəxsiyyətlərarası

əlaqələrin qurulması, pedaqoji ünsiyyətin və münasibətlərin formalaşması ilə bağlıdır. Fikrimizcə, elmi inkişafın əsaslı proqnozu olmadan hər hansı tədqiqat aparmaq mümkün deyil. Proqnostik funksiya problemin istənilən nəticəsi üçün hərəkətlərin daha inamlı planlaşdırılmasına imkan verir. İntellektual yaradıcılığın inkişafı təkcə universitetin fəaliyyətində deyil, həm də tələbə şəxsiyyətinin formalaşmasında keyfiyyət dəyişikliklərini şərtləndirir. Tələbə şəxsiyyətinin psixoloji profilini öyrənən N. İ. Isaeva qeyd edir ki, yaradıcılıq prosesinin özəlliyi (intellektual yaradıcılıq da daxil olmaqla) təkcə biliklərin çevrilməsi ilə deyil, həm də prosesin unikallığı və tətbiqi ilə xarakterizə olunur (Isaeva, 2016). Tədqiqatımız həm şüurun aktiv olduğu intellektual prosesə, həm də yaradıcı məhsulun formalaşaraq sonradan şüura təqdim olunduğu şüursuzluq səviyyəsinə yönəlmişdir (Isaeva, 2016). İntellektual yaradıcılığın inkişafı əsas təhsil fəaliyyətinin ümumi inkişafı kontekstində həyata keçirilməlidir. Bu, intellektual yaradıcılığa motivasiya və dəyərə əsaslanan münasibətin formalaşdırılmasını, intellektual və yaradıcı fəaliyyətin təşkilati proseslərinin tənzimlənməsini və özünü-tənzimlənməsini, yeni və orijinal nəticələr əldə etmək üçün yaradıcı düşüncənin inkişafını, eləcə də fəaliyyət nəticələrinin refleksiv qiymətləndirilməsini əhatə edir.

İntellektual yaradıcılığın formalaşmasının intensivliyi tədqiqat obyektinin təbiətinə uyğun metodoloji yanaşmalar — subyektiv, ehtiyatlı və ontoloji — vasitəsilə təmin olunur. Bununla belə, universitetin təhsil məkanı tələbəni stimullaşdırmadıqda və uyğun pedaqoji şərait yaradılmadıqda, tədris prosesi həm müsbət, həm də mənfi nəticələrə səbəb ola bilər. Bu mənada tədris prosesinin təşkilində əsas prinsip intellektual yaradıcılığın inkişafını sürətləndirən dialoq formasının təmin edilməsidir. Şagirdin emosional-iradi və mənəvi-dəyər sferalarının zənginləşdirilməsi, qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaq uğrunda çətinliklərin və maneələrin aradan qaldırılması prosesində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İntellektual yaradıcılığın inkişafı probleminin həllində təhsil, tərbiyə, elmi və məktəbdənkənar fəaliyyətin vəhdətini təmin etmək vacibdir. Komponentlərin, göstəricilərin, funksiyaların, psixoloji-pedaqoji şəraitin, prinsiplərin və yanaşmaların müəyyənləşdirilməsi əsasında yaradılmış kompleks sistem ali təhsil müəssisəsinin tədris prosesində tələbələrə bilik, bacarıq, təcrübə və dəyərlər qazandıraraq onların intellektual yaradıcılığının uğurlu formalaşmasına imkan verir. Nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir tələbənin şəxsiyyətinin integral keyfiyyət səviyyəsi fərvidir, buna görə də onun dinamik inkişafı müəllim və tələbənin dialoji yaradıcılıq əməkdaşlığı olmadan mümkün deyil. Yalnız bu halda müəllim və tələbə universitetin təhsil məkanında bərabərhüquqlu tərəfdaşlar kimi çıxış edə bilərlər. Beləliklə, intellekt və

yaratıcılığın integrasiyası fənnin dərin potensialını üzə çıxarır və bu proses yalnız təhsil fəaliyyəti deyil, həm də elmi, yaradıcı və sosial sahələrdə real nailiyyətlərin əldə olunması üçün əsas amilə çevrilir. Universitetin təhsil mühitində intellektual yaradıcılığın inkişafı tələbənin peşəkar və sosial həyatında özünüinkişaf, özünüreallaşdırma və özünütəşkil ehtiyacını gücləndirir. İntellektual yaradıcılığın davamlı öyrənilməsi və universitetin təhsil sisteminə integrasiyası bu bacarığın köməyi ilə uğura yönəlməyi, həm tələbələrin, həm də müəllimlərin “tədris-təlim” sisteminin tamhüquqlu iştirakçıları kimi elmi və yaradıcı potensiallarını inkişaf etdirmələrini təmin edir. Tədris fəaliyyəti prosesində intellektual yaradıcılıq təkcə pedaqoji, təhsil və tərbiyə sistemi üçün deyil, həm də ümumilikdə cəmiyyət üçün dəyər kimi çıxış edir. Buna görə də elmi tədqiqatların dərinləşdirilməsi və anlayışın sərhədlərinin genişləndirilməsi intellektual yaradıcılıq mədəniyyəti haqqında danışmağa əsas verir.

Ədəbiyyat

Abul'khanova, K. A. (2011). Sootnoshenie individual'nosti i lichnosti v svete sub'ektnoho podkhoda. *Mir psikhologii*, 1, 22–31. (In Russian).

Aizenk, G. Yu. (1995). Intellekt: novyy vzglyad. *Voprosy psikhologii*, 1, 111–131. (In Russian).

Bauer, K. O. (1997). *Professionelles Handeln in pädagogischen Feldern: ein Übungsbuch für Pädagogen, Andragogen und Bildungsmanager*. Beltz Juventa.

Bohoyavlenskaya, D. B. (1983). Intellektual'naya aktivnost' kak psikhologicheskiy aspekt izucheniya tvorchestva. In Ya. A. Ponomaryov (Ed.). *Issledovaniye problem psikhologii tvorchestva* (pp. 182–195). (In Russian).

Brushlinskiy, A. V. (1996). *Sub'ekt: myshleniye, ucheniye, voobrazheniye*. Institut prakticheskoy psikhologii. (In Russian).

Davydov, V. V. (1996). *Teoriya razvivayushchego obucheniya*. INTOR. (In Russian).

Dobrushkin, M. E. (2005). Gumanizatsiya kak strategiya vysshego obrazovaniya. *Filosofiya i obshchestvo*, 3(40), 87–109. (In Russian).

Druzhinin, V. N. (1999a). Metaforicheskiye modeli intellekta. *Psikhologicheskiy zhurnal*, 20(6), 44–52. (In Russian).

Druzhinin, V. N. (1999b). *Psikhologiya obshchikh sposobnostey*. Piter Kom. (In Russian).

Druzhinin, V. N., & Khazratova, N. V. (1994). Eksperimental'noye issledovaniye formiruyushchego vliyaniya mikrosredy na kreativnost'. *Psikhologicheskiy zhurnal*, 15(4), 83–93. (In Russian).

- Gilford, D. P. (1965). *Tri storony intellekta: psikhologiya myshleniya*. A. M. Matyushkin (Ed.). Progress. (In Russian).
- Gruber, H. (1982). On the hypothesized relation between giftedness and creativity. In D. H. Feldman (Ed.), *New directions for child development* (No. 17). Jossey-Bass.
- Ilyin, E. P. (2009). *Psikhologiya tvorchestva, kreativnosti, odarennosti*. Pechatnyy dvor im. A. M. Gor'kogo. (In Russian).
- Isaeva, N. I. (2016). Teoreticheskiye osnovy issledovaniya psikhologicheskogo profilya kreativnosti lichnosti studenta. In *Nauka. Kultura. Iskusstvo: aktual'nye problemy teorii i praktiki* (Vol. 2, pp. 145–151). (In Russian).
- Kagan, M. S. (1974). *Chelovecheskaya deyatel'nost': opyt sistemnogo analiza*. Nauka. (In Russian).
- Kholodnaya, M. A. (2002). *Psikhologiya intellekta: paradoksy issledovaniya* (2nd ed.). Piter. (In Russian).
- Khozova, S. A. (2013). *Mental'nye resursy sub'ekta: fenomenologiya i dinamika*. KGU im. N. A. Nekrasova. (In Russian).
- Maklakov, A. G. (2018). *Obshchaya psikhologiya: uchebnik dlya vuzov*. Piter. (In Russian).
- Markov, V. N., & Sinyagin, Yu. V. (2000). Potentsial lichnosti. *Mir psikhologii*, 1, 250–257. (In Russian).
- Maslou, A. (2003). *Motivatsiya i lichnost'*. Piter. (In Russian).
- Ovchinnikov, V. F. (1999). *Fenomen talanta v russkoy kulture*. (In Russian).
- Ponomaryov, Ya. A. (1976). *Psikhologiya tvorchestva*. Nauka. (In Russian).
- Raven, D. (1999). *Pedagogicheskoye testirovaniye: problemy, zabluzhdeniya, perspektivy* (Trans. Yu. I. Turchaninov & E. N. Gusinskiy). Kogito-Tsent. (In Russian).
- Ribo, T. (2013). *Tvorcheskoye voobrazheniye*. Kniga po Trebovaniyu. (In Russian).
- Roe, A. (1952). A psychologist examines sixty-four eminent scientists. *Scientific American*, 187.
- Rubinshteyn, S. L. (1998). *Osnovy obshchey psikhologii*. Piter. (In Russian).
- Rusalov, V. M., & Dudin, S. I. (1995). Temperament i intellekt: obshchiye i spetsial'nyye faktory. *Psikhologicheskij zhurnal*, 16(5), 12–23. (In Russian).
- Schneider, F. W., & Delaney, J. G. (1972). Fərdi nailiyyət motivasiyasının qrup probleminə təsiri səmərəliliyin həlli. *Sosial Psixologiya Jurnalı*, 86(2), 291–298.

Slastenin, V. A., Isaev, I. F., & Shiyanov, E. N. (2013). *Pedagogika: uchebnoye posobiye dlya studentov vysshikh pedagogicheskikh uchebnykh zavedeniy*. V. A. Slastenin (Ed.). Akademiya. (In Russian).

Shumilin, T. A. (1989). *Problemy teorii tvorchestva*. Nauka. (In Russian).

Tikhomirov, O. K. (1969). *Struktura myslitel'noy deyatel'nosti cheloveka*. MGU. (In Russian).

Torrance, E. P. (1962). *Guiding creative talent*. Prentice-Hall.

Volkova, E. V. (2011). Intellect, kreativnost' i produktivnost' osvoyeniya professional'noy deyatel'nosti. *Psikhologicheskiy zhurnal*, 32(4), 83–94. (In Russian).

Wollach, M. A., & Kogan, N. A. (1965). A new look at the creativity–intelligence distinction. *Journal of Personality*, 33, 663–679.

Zinchenko, V. P. (2003). Deyatel'nost'. znaniye. dukhovnost'. *Vyssheye obrazovaniye v Rossii*, 5, 81–92. (In Russian).

Telif ve Lisans Bildirimi

Bu makalenin tüm yayın ve telif hakları *Journal of Academic History and Ideas / Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 'ne aittir. Makale, dergi tarafından Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC 4.0) kapsamında açık erişimli olarak sunulmaktadır (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>). Bu lisans kapsamında, makale uygun bilimsel atıf yapılması koşuluyla ve yalnızca ticari olmayan amaçlarla her türlü ortamda kullanılabilir, çoğaltılabilir ve paylaşılabılır; ancak orijinal içeriğin değiştirilmesi, dönüştürülmesi veya üzerinde türev eser üretilmesi kesinlikle yasaktır. Dergide yayımlanan çalışmaların bilimsel, hukuki ve etik sorumluluğu tamamen makale yazar(lar)ına aittir; dergi editörleri ve yayın kurulu bu içerik nedeniyle sorumlu tutulamaz. Makalenin ticari yeniden kullanımı, çeviri veya yeniden yayımlanmasına ilişkin tüm talepler, derginin editör kuruluna akademiktarihvedusunce@gmail.com adresi üzerinden iletilmelidir.